

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 378.011.3-057.175: 316.485.6

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ
ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТУ**

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Стаття присвячена новітнім теоретичним та практичним підходам до проблеми формування готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфлікту. На основі аналізу методичної й педагогічної літератури визначено сутність, структуру та чинники готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфлікту; розроблено й апробовано тренінговий курс з формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до розв'язання конфлікту.

Ключові слова: готовність, конфлікт, розв'язання конфлікту, тренінговий курс, формування готовності.

Долгополова Я.В. Теоретические и практические подходы к проблеме формирования готовности будущих преподавателей к разрешению конфликта. Статья посвящена новейшим теоретическим и практическим подходам к проблеме формирования готовности будущих преподавателей к разрешению конфликта. На основе анализа методической и педагогической литературы определена суть, структура и факторы готовности будущих преподавателей к разрешению конфликта; разработан и апробирован тренинговый курс по формированию готовности будущих преподавателей иностранных языков к разрешению конфликта.

Ключевые слова: готовность, конфликт, разрешение конфликта, тренинговый курс, формирование готовности.

Dovgopolova Ia.V. Theoretical and Practical Approaches to the Problem of Formation of Future Teacher Readiness for Conflict Resolution. The article focuses on the latest theoretical and practical approaches to the problem of formation of future teacher readiness for conflict resolution. On the basis of analysis of methodological and pedagogical literature the essence, structure and factors of future teacher readiness for conflict resolution are determined; the training course on formation of readiness of future foreign language teachers for conflict resolution is developed and tested experimentally.

Keywords: conflict, conflict resolution, readiness, readiness formation, training course.

В умовах соціально-економічної трансформації суспільства неминуче зростають напруженість і конфліктність у міжособистісних стосунках у всіх верствах населення, зумовлені недостатньою підготовкою особистості до конструктивної взаємодії в різних сферах суспільного життя.

Сучасний етап розвитку професійно-педагогічної освіти потребує підвищення відповідальності вищих навчальних закладів за виховання та підготовку

молоді до реалій життя, її спроможності адаптуватися до постійних змін у суспільстві, які супроводжуються стресами і конфліктами.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім рівнем готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів, що виявляється, зокрема, у невмінні керувати своїм емоційним станом, у недостатньому рівні толерантності по відношенню до думки, відмінної від власної, у нездатності

вести діалог у рамках конструктивної суперечки тощо. Водночас необхідно зазначити, що недостатньо досліджено чимало аспектів проблеми конфлікту, а також майже не досліджена проблема формування готовності розв'язувати конфлікти в межах професійної компетентності викладача іноземних мов.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх викладачів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – підготовка майбутніх викладачів до здійснення діяльності із запобігання і розв'язання конфліктів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних основ запобігання й розв'язання конфліктів у ВНЗ та експериментальній перевірці системи формування готовності майбутніх викладачів іноземних мов до розв'язання конфлікту.

Матеріал дослідження включає проблеми визначення сутності конфлікту та їх причин (А.Я. Анцупов, С.М. Ємельянов, Б.І. Хасан, А.І. Шипілов та ін.); питання професійної підготовки фахівців до розв'язання конфліктів (Є.О. Варлакова, О.С. Дзяна, О.Г. Карпенко, В.В. Лазарева, В.А. Сластьонін, І. Холковська та ін.)

Конфліктні форми поведінки як реальність сьогодення займають значну частину нашого життя, а отже, потрібно якомога раніше здобути знання про закономірності конфліктної взаємодії, навчитися керувати конфліктом, зробити його конструктивним, уміти володіти своїми емоціями, які б не перестали руйнувати наш внутрішній і зовнішній світ. Проблема конфлікту та його руйнівного впливу є однією з актуальних проблем сьогодення, а її вирішення потребує не тільки певних знань, а й наявності відповідних цінностей людини, бажання безконфліктно та конструктивно вирішувати життєві ситуації.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що природа виникнення та розвиток конфліктів, шляхи і способи їх розв'язання цікавили мислителів усіх часів. Проте необхідно констатувати, що лише на межі XIX–XX століть конфлікти стали предметом спеціального вивчення.

На підставі аналізу літературних джерел розкриваються різні підходи до тлумачення сутності

конфлікту, а також до його визначення. Так, відомий російський дослідник Б.І. Хасан визначає конфлікт як таку специфічну організованість діяльності, у якій суперечність утримується в процесі його (конфлікту) вирішення [8, с. 8].

На думку С.М. Ємельянова, конфлікт – це відношення між суб'єктами соціальної взаємодії, яке характеризується їхнім протистоянням на основі протилежно спрямованих мотивів чи суджень [4].

А.Я. Анцупов та А.І. Шипілов визначають конфлікт як найбільш гострий спосіб вирішення значимих протиріч, які виникають у процесі взаємодії; він полягає, на їх погляд, в протистоянні суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями. Таким чином, необхідними атрибутами конфлікту є негативні почуття і протидія суб'єктів [1].

Доведено, що по суті не можна дати дефініцію конфлікту, яка не суперечила б жодному підходу до нього, ми вважаємо, що це зумовлено такими факторами: а) конфлікт охоплює різні явища, які значною мірою відрізняються між собою; б) конфлікт досліджується різними науками і в) у рамках навіть однієї науки існують різні підходи до тлумачення сутності конфлікту.

У нашому дослідженні *конфлікт* розуміється як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних один з одним тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних взаємодіях індивідів або груп людей.

Проблемою готовності до різних видів діяльності науковці стали займатися відносно нещодавно (з кінця 50-х – початку 60-х років XX ст.), позначаючи термін «готовність» через «пильність», «мобілізацію», «налаштованість», «боєготовність». Результати аналізу наукових праць з проблеми дослідження, присвячених формуванню готовності, свідчать про те, що до цього часу єдиного розуміння поняття «готовність» у науковій літературі не існує. Дослідники визначають готовність як установку (Д. Узнадзе), особливий особистісний стан (В.А. Сластьонін), стан (О. Сліпушко, В. Яременко), сукупність психологічних характеристик (В.В. Лазарева) та ін. [12; 7; 10; 6]. Як бачимо, поняття готовності неоднозначне й не одновимірне.

Вагомими для нашого наукового пошуку є думки О.Г. Карпенко. Науковець зазначає, що «не можна

особистість ... розглядати поза контекстом її професійної діяльності, уявлення про яку постійно змінюється. Постає потреба скорегувати діяльнісну складову професійної готовності... Тому нового розвитку набуває функціональний підхід до аналізу професійної діяльності і готовності до неї, що дозволяє визначити «готовність» як умову успішного виконання діяльності, вибірково «прогнозуючу активність», що налаштовує організм, особистість у цілому на майбутню діяльність» [5, с. 285].

Українськими і цікавими видаються нам ідеї науковців, які досліджують готовність студентів до певного виду професійної діяльності, зокрема готовність студентів до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Так, Є.О. Варлакова готовність до розв'язання конфліктів трактує як стійку систему професійно важливих якостей особистості, її досвід, знання, навички, вміння, необхідні як для конструктивного розв'язання конфліктів у життєдіяльності людей. Її позитивні риси – відповідність структури змісту та умовам професійної діяльності, легкість актуалізації та включення під час розв'язання конфліктів тощо [2, с. 125].

І. Холковська акцентує увагу на такому розумінні готовності майбутніх учителів до попередження і розв'язання конфліктів. Зміст цього феномену полягає у «вмінні займати конструктивну позицію у професійній діяльності за умов розгортання конфліктної ситуації, прагненні дотримуватися установок і правил діалогічного спілкування, вмінні реалізувати всі етапи керівництва конфліктними ситуаціями (діагностика конфлікту, прогнозування особливостей його розвитку, попередження, власне конфліктна взаємодія, розв'язання проблемної ситуації)» [9, с. 201].

На думку О.С. Дзяни, конфліктологічна готовність майбутніх фахівців полягає в здатності розв'язувати конфлікти в професійному середовищі, вмінні розуміти конфлікт та управляти ним,

оцінювати конфліктну ситуацію та прогнозувати її наслідки, діагностувати на початковій стадії виникнення конфлікту, попереджати його або вирішувати конструктивним способом [3, с. 7].

Р. Бейкал та Б. Уортерс дають своє визначення поняттю «готовність до попередження та розв'язання конфліктів», а саме: це розуміння динаміки переговорів між окремими людьми чи групою у стані конфлікту та розуміння того, як досягти взаємної згоди [11, 13].

Переконані, що визначити сутність готовності майбутніх фахівців до розв'язання конфліктів у професійній діяльності можна лише за умови достатньо ґрунтовного аналізу та врахування особливостей професійної діяльності цих фахівців в окресленій царині.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне презентувати власну дефініцію та структуру готовності майбутнього викладача до попередження конфліктів у професійній діяльності.

Готовність майбутнього викладача до розв'язання конфліктів являє собою інтегративну якість особистості, що характеризується наявністю потреби особистості у безконфліктній взаємодії під час виконання професійних функцій та усвідомленим прагненням і спрямованістю на її організацію; високим рівнем оволодіння конфліктологічними знаннями, необхідними для попередження конфліктів у професійній діяльності; сформованістю умінь попередження конфліктів (комунікативно-мовленнєві, організаційно-управлінські, морально-етичні), емоційного інтелекту й рефлексії. Вона є основою активної професійної позиції педагога, яка спонукає до мінімізації кількості конфліктів у професійній діяльності та сприяє їх конструктивному вирішенню.

У **структурі** готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів можна виділити наступні компоненти: 1) мотиваційний, 2) когнітивний; 3) операційний; 4) комунікативний; 5) емоційний (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст і показники готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів

Компоненти готовності	Показники готовності
МОТИВАЦІЙНИЙ (сукупність мотивів, що зумовлюють позитивне ставлення викладача до конструктивного розв'язання конфліктів)	<ul style="list-style-type: none"> • Позитивне, неупереджене ставлення викладача до конфліктів, готовність їх розв'язати; • значущість мотивів конструктивного розв'язання конфліктів в ієрархії мотивів професійної діяльності викладача.
КОГНІТИВНИЙ (сукупність знань про зміст, прояви, стратегії розв'язання конфліктів)	<ul style="list-style-type: none"> • Знання особливостей конфліктів, їх видів, причин виникнення, динаміки та наслідків; • знання основних стратегій і тактик розв'язання конфліктів.
ОПЕРАЦІЙНИЙ (сукупність умінь та навичок, що дозволяють конструктивно розв'язувати конфлікти у безпосередній взаємодії із студентами)	<ul style="list-style-type: none"> • Уміння здійснювати психологічний аналіз конфліктних ситуацій; ініціативно реагувати на ситуацію загострення конфліктів з метою їх конструктивного розв'язання; • уміння використовувати стратегії конструктивного розв'язання конфліктів; • володіння технологією переговорного процесу; • врахування потреб й запитів студентів як пріоритет роботи викладача при розв'язанні конфліктів.
ЕМОЦІЙНИЙ (сукупність переживань, що дозволяють адекватно реагувати на ситуацію взаємодії із студентами, яка потребує розв'язання конфліктів із урахуванням їхніх почуттів)	<ul style="list-style-type: none"> • Емоційна зрілість викладача, що виявляється в експресивності, емпатійності, здатності до емоційної саморегуляції під час розв'язання конфліктів; • відсутність емоційних бар'єрів у взаємодії із студентами (адекватний прояв емоцій, їхнє дозування, гнучкість у виразності емоцій, керування ними, домінування позитивних емоцій тощо).
КОМУНІКАТИВНИЙ (сукупність комунікативних властивостей і здібностей, що забезпечують конструктивне спілкування у процесі розв'язання конфліктів)	<ul style="list-style-type: none"> • Комунікативна толерантність (прийняття індивідуальності студентів, безоцінні висловлювання у спілкуванні, терпимість до дискомфортних станів навколишніх людей); • здатність до адекватного розпізнавання та використання у спілкуванні із студентами невербальних сигналів; • уміння спілкуватися, дотримання правил роботи з конфліктогенами у спілкуванні.

У ході дослідження виокремлено **зовнішні та внутрішні чинники**, що позначаються на формуванні готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів.

До зовнішніх чинників віднесено: а) статус професії викладача у контексті трансформаційних соціально-економічних процесів у суспільстві, що, з одного боку, зумовлюють попит на професію викладача та психолого-педагогічні знання, а з іншого, часто визначають вибір професії викладача не за покликанням; б) недоліки професійної підготовки (недостатню кількість часу, відведеного на формування готовності до розв'язання конфліктів; неготовність значної кількості викла-

дачів демонструвати зразки конструктивної поведінки у конфлікті через «професійне вигорання», професійні деформації, що властиві професії педагога та ін.).

Серед внутрішніх чинників виокремлено, насамперед, мотиви вибору професії, а також особистісну зрілість викладача, відсутність деструктивних внутрішньоособистісних проблем. Показано, що значній частині викладачів притаманні мотиви вибору професії, неадекватні меті та завданням професії викладача, а також особистісні проблеми; нерозв'язані внутрішньоособистісні конфлікти.

Діяльність з урегулювання конфліктів – це свідомий цілеспрямований вплив на процес конфлікту

на всіх етапах його виникнення, розвитку та завершення з метою запобігання деструктивним конфліктам і адекватного розв'язання конструктивних конфліктів. Основними компонентами структури діяльності з урегулювання конфліктів є:

- діагностика взаємин і конфліктів, тобто визначення сутності, типу, особливостей конфлікту. Методами діагностики конфліктів виступають такі: індивідуальна бесіда, спостереження, опитування, тестування, вивчення документів, ретроспективний аналіз конфлікту тощо;

- запобігання (профілактика) конфліктів – організація взаємодії людей, що виключає або зводить до мінімуму ймовірність виникнення конфліктів між ними. Запобігання конфліктам у ВНЗ може здійснюватися організаційними методами (дотримання етики, врахування та розумне задоволення очікувань людей, запобігання стресам і підтримання фізичного та психічного здоров'я людей) і методами внутрішньоособистісної та міжособистісної психокорекції (оволодіння прийомами і навичками безконфліктного спілкування; позбавлення схильності до застосування конфліктогенів, самоаналіз);

- розв'язання (подолання) конфлікту – спільна діяльність його учасників, спрямована на припинення протидії усунення проблеми, що призвела до зіткнення.

З метою формування готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів проаналізовано зміст навчальних програм і встановлено, що цілеспрямована конфліктологічна підготовка майбутніх викладачів іноземних мов у вищому навчальному закладі не проводиться.

Опитування студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна показало необізнаність студентів щодо конструктивного розв'язання конфліктів. Так, переважна більшість студентів не володіла знаннями про сутність конфліктів, їх функції, недооцінювала роль конфліктів у житті людини, вважаючи, що конфлікт – це лише негативне явище, якого треба обов'язково уникати (81,9%). Лише 4,8% студентів відповіли, що в будь-якому конфлікті є щось позитивне, він створює умови для пізнання нового. Переважна більшість студентів (89,9%) відчували труднощі в конкретизації понять «запобігання», «розв'язан-

ня» конфліктів, не мали чітких уявлень про методи врегулювання конфліктів.

У ході дослідження нами було розроблено та апробовано тренінговий курс “*Conflict Settlement*” з метою формування готовності до розв'язання конфліктів у майбутніх викладачів іноземних мов. Тренінговий курс складався з чотирьох етапів: підготовчого етапу, діагностичного етапу, етапу актуалізації готовності до розв'язання конфліктів та етапу закріплення та формування готовності до розв'язання конфліктів. Тренінговий курс містив групові дискусії, мозковий штурм, міні-лекції, рольові ігри, аналіз ситуацій міжособистісної взаємодії викладача із студентами, спрямовані на засвоєння знань щодо конфліктів, розвиток умінь і навичок їх розв'язання. Також нами проводився практикум та діагностично-рефлексивні вправи, що забезпечували самопізнання студентами рівнів сформованості готовності до розв'язання конфліктів.

Результати експерименту свідчать про ефективність проведеної роботи. Так, встановлено зростання кількості студентів, що найбільш повно виявили конфліктологічні знання. Значні позитивні зрушення відбулися в експериментальній групі, що зумовлено корисними тренінговими вправами, спрямованими на розвиток у студентів умінь ефективного спілкування і раціональної поведінки в конфлікті, умінь правильно оцінювати конфлікт, приймати адекватні рішення щодо запобігання й розв'язання конфлікту.

У студентів контрольної групи помітних зрушень у сформованості готовності розв'язувати конфлікти не відбулося. При розв'язанні конфліктних ситуацій вони спиралися, як правило, на інтуїтивні уявлення про підходи, способи, методи обходження з конфліктами.

Проведений експеримент підтверджує доцільність включення у процес навчання студентів тренінгового курсу із формування готовності розв'язувати конфлікти з метою закріплення теоретичного знання й апробації практичних умінь.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у подальшому дослідженні педагогічних чинників, рівнів і умов готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфліктів. Подальшого детального розгляду потребують: вивчення функціональної сторони формування готовності, можливостей самостійної

роботи, методики моніторингу та контролю у формуванні готовності майбутніх викладачів до розв'язання конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – СПб. : Питер, 2006. – 528 с.
2. Варлакова Є.О. Розв'язання міжособистісного конфлікту як особистісний розвиток у ситуації «кризи безробіття» / Є.О. Варлакова // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання безробітних : Всеукр. наук.-практ. конф. : 2006 р. : тези доп. ; [упор. В.Є. Скульська]. – К. : ІПЗУ, 2006. – С. 124–130.
3. Дзяна О.С. Формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Оксана Сергіївна Дзяна. – Вінниця, 2012. – 200 с.
4. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2009. – 384 с.
5. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / О.Г. Карпенко. – К., 2008. – 546 с.
6. Лазарева В.В. Формування готовності майбутніх дільничних інспекторів МВС до розв'язання конфліктних ситуацій у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лазарева Вікторія Віталіївна. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
7. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Сластенин. – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.
8. Хасан Б.И. Конструктивная психология конфликта / Б.И. Хасан – СПб. : Питер, 2003. – 250 с.
9. Холковська І. Принципи управління-самоуправління у формуванні готовності майбутніх учителів до попередження і розв'язання конфліктів / І. Холковська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 8 (Ч. 2). – С. 201–206.
10. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2007. – Т. 3. – 862 с.
11. Bacal R. Conflict Prevention In The Workplace [Electronic resource] / Robert Bacal. – URL : <http://store.eSellerate.net/work911/main>
12. Uznadze D. The Psychology of Set // Consultants Bureau / D. Uznadze. – New York, 1966. – XVII. – 251 p.
13. Warters B. Collaboration and Conflict Resolution Skills: A Core Academic Competency? [Electronic resource] / B. Warters // Conflict Management in Academic Report, 2000. – Vol. 1. – № 4, Nov/Dec. – URL: www.campus-adr.org/cmher/reportarticles/ArticlesIndex.html.